

Mariusz Lewandowski

Standard adekwatnego i skutecznego śledztwa w rozumieniu orzecznictwa strasburskiego

Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego 3, 135-153

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Mariusz Lewandowski

Wydział Prawa i Administracji UMK w Toruniu

Standard adekwatnego i skutecznego śledztwa w rozumieniu orzecznictwa strasburskiego

Słowa kluczowe: adekwatne, szczegółowe i skuteczne śledztwo; postępowanie przygotowawcze, pokrzywdzony, oględziny zwłok, tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie, słuszny proces, krewni (osoby bliskie) pokrzywdzonego

Postępowanie przygotowawcze stanowi pierwsze stadium procesu karnego, które wyprzedza postępowanie jurysdykcyjne przed sądem pierwszej instancji, a następnie postępowanie przed sądem odwoławczym oraz postępowanie wykonawcze¹.

W postępowaniu przygotowawczym można wyodrębnić dwie fazy. Pierwsza w zależności od ciężaru gatunkowego sprawy, a w szczególności od rodzaju przestępstwa, przybiera formę śledztwa lub dochodzenia². Jest to postępowanie przygotowawcze w ścisłym tego słowa znaczeniu (*sensu stricto*). Druga faza dotyczy czynności związanych z ewentualnym sporządzeniem i wniesieniem do sądu aktu oskarżenia lub innym zakończeniem postępowania przygotowawczego. Czynności te podejmowane są poza głównym nurtem śledztwa lub dochodzenia, niemniej jednak ich usytuowanie w Kodeksie postępowania karnego³ w dziale VII, zatytułowanym „Postępowanie przygotowawcze” pozwala na zaliczenie tych czynności do szeroko rozumianego postępowania przygotowawczego (*sensu largo*).

Z uwagi na *signa specifica* postępowania przygotowawczego dominuje w nim zasada legalizmu, tj. ścigania przestępstwa z urzędu, która jest rekonstruowana z dyspozycji art. 10 Kpk statuującego obowiązek organu powołanego do ścigania przestępstw, wszczęcia i prowadzenia postępowania przygotowawczego, a nadto obligującego oskarżyciela publicznego do wniesienia i popierania oskarżenia – o czyn ścigany z urzędu. Warto zauważyć, że

¹ A. Bulsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, D. Osowska, A. Lach, *Przebieg procesu karnego*, Toruń 2003, s. 19.

² S. Waltoś, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2005, s. 471.

³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r., Dz.U., 1997, Nr 89 poz. 555 ze zm. (dalej Kpk).

unormowanie to stanowi *sui generis* pomost między zasadą ścigania z urzędu i zasadą skargowości, skoro traktuje również o wniesieniu oskarżenia⁴.

Wymaga odnotowania, że już na etapie postępowania przygotowawczego realizowane są dwa zasadnicze cele procesu karnego. Pierwszy to osiągnięcie stanu sprawiedliwości prawno-materialnej, czyli doprowadzenie do słusznego zastosowania norm prawa karnego materialnego, a niejednokrotnie i prawa cywilnego materialnego⁵. Drugi cel procesu to osiągnięcie stanu sprawiedliwości proceduralnej, która objawia się w sytuacji, w której osoba, przeciwko której lub na rzecz której proces się toczy, nabiera przekonania, że organy procesowe zrobiły wszystko, by „prawu stało się zadość”, postępując w stosunku do niej zgodnie z prawem, sumiennie i w najlepszej woli⁶. Innymi słowy, proces winien być uczciwy, przez co winien odpowiadać wytycznym zasadom uczciwego procesu (*fair trial*).⁷

Niezależnie od powyższego, postępowanie przygotowawcze spełnia samoistne funkcje w procesie karnym, wyznaczone przez przywołane cele procesu karnego, do których to funkcji zalicza się funkcję przygotowawczą – jako zasadniczą oraz funkcję profilaktyczną i względnie prejudycjalną – jako akcesoryjne⁸.

Funkcja przygotowawcza w syntetycznym ujęciu polega na zbieraniu i utrwalaniu materiału dowodowego na użytek przyszłego postępowania jurysdykcyjnego. Funkcja profilaktyczna sprowadza się do stworzenia warunków co najmniej utrudniających ponowne popełnienie tego samego przestępstwa lub innego przez podejrzanego lub inne osoby. Natomiast funkcja względnie prejudycjalna wiąże się z oddziaływaniem aktu oskarżenia, postanowienia o umorzeniu lub warunkowym umorzeniu postępowania przygotowawczego na treść rozstrzygnięć zapadających w innych procesach.

Zważywszy na wymienione funkcje nie budzi zastrzeżeń stwierdzenie, iż postępowanie przygotowawcze jest niezwykle istotnym elementem procesu karnego, a jego rzetelność stanowi immanentny element słusznego procesu.

Znamiennym pozostaje, że w modelu kontradiktoryjnego procesu karnego, do jakiego dąży ustawodawstwo polskie, na postępowanie przygotowawcze położony jest silniejszy akcent, a jego rola i znaczenie będą wzrastać. Mając na uwadze, że w myśl zasady kontradiktoryjności proces winien być prowadzony w formie sporu równouprawnionych podmiotów przed bezstronnym arbitrem⁹, funkcją sądu (lub szerzej wymiaru spra-

⁴ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2007, s. 114.

⁵ S. Waltoś, op. cit., s. 20.

⁶ Ibidem, s. 21.

⁷ S. Waltoś, *Czy w Polsce proces karny jest rzetelny*, [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, Warszawa 2010, s. 641.

⁸ S. Waltoś, *Proces karny...*, s. 467.

⁹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, op. cit., s. 117.

wiedliwości) nie jest poszukiwanie dowodów, ale weryfikacja dowodów zgłoszonych przez strony¹⁰. Niepodobna zaprzeczyć, że poszukiwanie dowodów oraz ich zgłoszenie powinno nastąpić właśnie na etapie postępowania przygotowawczego, w ramach wspomnianej wcześniej funkcji przygotowawczej tej części procesu.

W tym miejscu warto dodać, że samo postępowanie przygotowawcze niejako *ex definitione* jest podporządkowane dyrektywie inkwizycyjności, albowiem, co do zasady, wszczynają je i prowadzi organ ścigania niezależnie od czyjegokolwiek stanowiska czy woli. O inkwizycyjności tej fazy procesu karnego przesądza przede wszystkim fakt, że trudno jest w tym postępowaniu mówić o rozdzielaniu funkcji procesowych ścigania (oskarżania) i rozstrzygania (orzekania)¹¹. Kumulują się one w jednym organie – prokuratorze, który jest kierowniczym organem tego postępowania, a jego polecenia są dla organów ścigania wiążące¹². Tym samym, powyższa prawidłowość *per se* może generować zagrożenia naruszenia stron postępowania przygotowawczego, tj. podejrzanego i pokrzywdzonego.

Zważywszy na doniosłość funkcji i roli postępowania przygotowawczego w procesie karnym oraz jego wkładzie w realizację zasady *fair trial*, warto bliżej zapoznać się z podstawowymi zadaniami tego postępowania, jakie stawia przed nim polski prawodawca.

Nie można również zapomnieć, że postępowanie przygotowawcze było wielokrotnie przedmiotem skarg do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, albowiem w jego toku były naruszane prawa jednostek gwarantowane przez Konwencję o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności¹³. Mnogość rzezonnych skarg pozwoliła Trybunałowi wypracować standardy adekwatnego i skutecznego śledztwa, które znajdują odzwierciedlenie w mainstreamie *gros* jego orzeczeń oraz stanowią deklarację, do spełnienia której powinny dążyć organy procesowe państw-stron w swojej śledczej oraz jurysdykcyjnej działalności.

Genezy wypracowania w/w standardów w orzecznictwie strasburskim należy szukać w przypisaniu przez Trybunał państwom-stronom Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (EKPCz) zobowiązań o charakterze pozytywnym, którą wiążą się z nałożeniem na te państwa obowiązku podjęcia konkretnych działań¹⁴. Wymaga dodania, że zobowiązania pozytywne towarzyszą zobowiązaniom negatywnym; sam zakaz pozbawienia życia

¹⁰ Zob. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 5 maja 2011 r., sygn. akt AKa 264/10, „Krakowskie Zeszyty Sądowe” nr 2011/7-8/51.

¹¹ T. Grzegorzczak, J. Tylman, op. cit., s. 123.

¹² J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 932.

¹³ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 4 listopada 1950 r., Dz.U., 1993, Nr 61 poz. 284 ze zm. (dalej: EKPCz).

¹⁴ T. Jasudowicz, *Kryminalistyczne aspekty prawa do życia w świetle orzecznictwa strasburskiego*, [w:] A. Bulsiewicz, A. Marek, V. Kwiatkowska-Darul (red.), *Doctrina multiplex veritas una. Księga Jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Mariuszowi Kulickiemu*, Toruń 2004, s. 212.

wynikający z art. 2 EKPCz, dla swej skuteczności wymaga instytucjonalizacji służb ochrony porządku prawnego w celu zapobiegania, a w razie potrzeby ścigania i karania sprawców zamachów na życie ludzkie, w tym stawiania tych sprawców przed obliczem wymiaru sprawiedliwości. Innymi słowy, wspólnym mianownikiem zobowiązań negatywnych i pozytywnych państw-stron na kanwie dyspozycji EKPCz jest istnienie, a przede wszystkim, prawidłowe funkcjonowanie w praktyce systemu prawa karnego materialnego i wtórnego do niego prawa procesowego.¹⁵

Zadania postępowania przygotowawczego według Kpk

Realizacja zadań stojących przed postępowaniem przygotowawczym ma na celu stwierdzenie zasadności prowadzonego postępowania oraz przygotowanie materiału dla organu prowadzącego to postępowanie tak, by mógł podjąć decyzję co do jego losów¹⁶.

Do zadań postępowania przygotowawczego, zgodnie z art. 297 Kpk należy: 1) ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo; 2) wykrycie i w razie potrzeby ujęcie sprawcy; 3) zebranie danych o osobie podejrzanego w celu zagwarantowania właściwej indywidualizacji reakcji karnej i prawidłowego orzekania; 4) wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody; oraz 5) zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalenie dowodów dla sądu.

Wymaga odnotowania, że zadania postępowania przygotowawczego wpisują się w zadania karnego prawa procesowego *sensu largo*, do których należy m.in. również uwzględnienie prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego oraz uzyskanie rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie¹⁷.

Kodeks postępowania karnego na pierwszym miejscu formułuje zadanie ustalenia w postępowaniu przygotowawczym, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo¹⁸. Do wszczęcia postępowania, a więc do stwierdzenia istnienia podstawy procesu niezbędne jest minimum dowodowe pozwalające przyjąć, że zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa.

Ustalenie zaistnienia czynu zabronionego dyktuje konieczność wykrycia i w razie potrzeby ujęcia jego sprawcy¹⁹.

Ujęcie kolejnych celów postępowania przygotowawczego, określonych w art. 297 §1 pkt 4 i 5 Kpk, było przedmiotem następujących po sobie reform.

¹⁵ Ibidem, s. 212.

¹⁶ A. Bulsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, D. Osowska, A. Lach, op. cit., s. 25.

¹⁷ Zob. art. 2 §1 ust. 3 i 4 Kpk.

¹⁸ Zob. art. 297 §1 pkt 1 Kpk.

¹⁹ Zob. art. 297 §1 pkt 2 Kpk.

Dla celów porządkowych wymaga przypomnienia, że ustawa w kształcie nadanym nowelizacją z dnia 10 stycznia 2003 r. nakazywała jedynie *wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody oraz zebranie, zabezpieczenie i w niezbędnym zakresie utrwalanie dowodów dla sądu*²⁰.

Zasadnicze rozszerzenie celów postępowania przygotowawczego zakładała ustawa nowelizująca z dnia 29 marca 2007 r. Kodeks postępowania karnego w jej ujęciu nakazywał *wszechstronne wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody oraz zebranie, zabezpieczenie i utrwalenie dowodów dla sądu tak, aby rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na pierwszej rozprawie głównej*²¹. W myśl założeń nowelizatorów przywołana zmiana miała zapewnić lepsze przygotowanie spraw kierowanych do postępowania sądowego pod względem dowodowym²².

Ustawą nowelizującą z 5 listopada 2009 r. zdecydowano się na powrót do ujęcia celów postępowania przygotowawczego w kształcie ustalonym nowelizacją z dnia 10 stycznia 2003 r., zwalniając w ten sposób, z dniem wejścia w życie noweli w dniu 8 czerwca 2010 r., organy dochodzenia i śledztwa z obowiązku wszechstronnego wyjaśnienia okoliczności sprawy oraz pełnego utrwalenia dowodów²³.

Genezy cytowanej wyżej nowelizacji należy upatrywać w dążeniu ustawodawcy do racjonalizacji postępowania przygotowawczego przez odstąpienie do koncepcji wszechstronnego i wyczerpującego wyjaśnienia wszystkich okoliczności sprawy, połączonego z obowiązkiem protokolarnego utrwalenia wszystkich czynności dowodowych²⁴.

Wydaje się, że wspólnym mianownikiem celów postępowania przygotowawczego kształtowanych przez kolejne nowelizacje o antagonistycznym zabarwieniu było zogniskowanie się na takim wyjaśnieniu okoliczności, by możliwe było przyjęcie właściwej i jedynej wersji popełnienia czynu²⁵.

Dodatkowym zadaniem postępowania przygotowawczego jest również dążenie do wyjaśnienia okoliczności, które sprzyjały popełnieniu czynu²⁶.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że wykonanie sygnalizowanych zadań postępowania przygotowawczego przez organy ścigania, w tym organ prokuratorski, który jest organem kierowniczym tej fazy procesu, powinno

²⁰ Zob. Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Przepisy wprowadzające Kodeks postępowania karnego, ustawy o świadku koronnym oraz ustawy o ochronie informacji niejawnych z dnia 10 stycznia 2003 r., Dz.U., 2003, Nr 17 poz. 155.

²¹ Zob. Ustawa o zmianie: ustawy o prokuraturze, ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw z dnia 29 marca 2007 r., Dz.U., 2007, Nr 64 poz. 432.

²² J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, op. cit., s. 935.

²³ Zob. Ustawa o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw z dnia 5 listopada 2009 r., Dz.U. 2009, Nr 206 poz. 1589.

²⁴ J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, op. cit., s. 930.

²⁵ Tak wcześniej A. Bulsiewicz, M. Jeż-Ludwichowska, D. Kala, D. Osowska, A. Lach, op. cit., s. 27.

²⁶ Zob. art. 297 §2 Kpk.

być realizowane z uwzględnieniem potrzeb ochrony praworządności, praw obywateli, jak i interesu społecznego. Na postulowane zadania należy również spojrzeć przez pryzmat uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego, tj. podmiotu, którego dobro prawne zostało bezpośrednio naruszone lub zagrożone przez przestępstwo²⁷.

W podobnym tonie wypowiedział się Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 11 marca 2003 r., w którym orzekł, że niedopuszczalne jest takie ukształtowanie praktyki orzeczniczej sądów i *usus* organów ścigania, które niechybnie utrwaliłoby w społeczeństwie błędne przeświadczenie, że *ofiara czynu zabronionego istnieje na marginesie procesu karnego i interesuje uprawnione organy jedynie w tym zakresie, w którym jest niezbędna dla pociągnięcia do odpowiedzialności karnej oskarżonego lub uwolnienia go od niej*²⁸.

Na kwestię honorowania praw i interesów pokrzywdzonego w procesie karnym uwagę zwrócił również Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z dnia 12 sierpnia 1999 r., w którym stwierdzono, że *rzetelny proces karny, zabezpieczający prawo do obrony oskarżonego, winien być też rzetelny względem osoby pokrzywdzonej*²⁹.

Co znamienne, problematyka uwzględnienia prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego – jako cel procesu – stanowi istotne *novum* w polskim ustawodawstwie i jest wyrazem zwiększonego zainteresowania prawodawcy rolą tego podmiotu w procesie karnym. Oceniając dawne uregulowania ustawowe, nie bez racji wskazywano na niedocenywanie roli tego uczestnika procesu, a nawet formułowano zarzut, że z unormowań poszczególnych przepisów odnosiło się nieodparte wrażenie, że osoba pokrzywdzonego nie budzi pełnego zaufania ustawodawcy³⁰.

Wydaje się, że wspomniana inkwizycyjność postępowania przygotowawczego, w tym zwłaszcza, brak rozdziału na jego etapie funkcji ścigania i orzekania oraz pozostawienie przez organy procesowe na marginesie jego zadań prawnie chronionych interesów pokrzywdzonego, co wynikało m.in. z dorobku dotychczasowych uregulowań ustawowych, skutkowało w naruszeniu na tej fazie procesu karnego praw i wolności człowieka, w tym tych rekonstruowanych z postanowień EKPCz.

Powyzsza prawidłowość owocowała bogatym orzecnictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu na płaszczyźnie naruszeń Konwencji na etapie postępowania przygotowawczego oraz wypracowaniem stabilnych standardów postępowania przygotowawczego przeprowadzanego w duchu postanowień Konwencji.

Warto zapoznać się z tymi standardami.

²⁷ Zob. art. 49 §1 Kpk.

²⁸ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 11 marca 2003 r., sygn. akt V KK 150/02, niepubl.

²⁹ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Lublinie z dnia 12 sierpnia 1999 r., sygn. akt II AKa 98/99, „Prokuratura i Prawo” 2000/1/27.

³⁰ Tak J. Grajewski, L. Paprzycki, S. Steinborn, op. cit., s. 45.

Standard adekwatnego i skutecznego śledztwa

W europejskim systemie ochrony praw człowieka prawo jednostki do adekwatnego i skutecznego śledztwa stanowi integralną część prawa do słusznego procesu sądowego. Nie można zakwestionować, że postępowanie przygotowawcze należy do kategorii *fair trial*, którego podstawy rekonstruowane są z art. 6 EKPCz, wspólnie z art. 3 i 5 Konwencji, stanowiących odpowiednio o zakazie poddania jednostki torturom ani nieludzkiemu lub poniżającemu traktowaniu albo karaniu oraz o jej prawie do wolności i bezpieczeństwa osobistego.

Standardy skutecznego i adekwatnego śledztwa, które składają się na *sui generis* gwarancję jednostek znajdujących ochronę na tle EKPCz, zostały wypracowane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka jako aspekt proceduralny ochrony zapewnionej przez ten akt normatywny, a *in primis* przez jego normy prawne rekonstruowane z art. 2 i art. 3 Konwencji³¹. Warto przypomnieć, że cytowane przepisy stanowią o, odpowiednio, prawie do życia oraz wolności od tortur i nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania.

W orzeczeniu w sprawie *Budayeva i inni przeciwko Rosji* Europejski Trybunał Praw Człowieka wprost orzekł, że państwo ma obowiązek zapewnić odpowiednią procedurę kontroli w każdym wypadku utraty życia, zwłaszcza – ale nie tylko – w razie podejrzenia lub przekonania, że śmierć nastąpiła z rąk funkcjonariuszy. Dotyczy to również wypadków spowodowanych działalnością niebezpieczną, w tym przemysłową lub katastrofami naturalnymi, jeśli do utraty życia doszło w rezultacie wydarzeń wskazujących na odpowiedzialność państwa za nieodpowiednie działania prewencyjne lub ich brak³². Każdorazowo, w takiej sytuacji, wymagane jest skuteczne, urzędowe śledztwo pozwalające publicznie i w sposób niezależny zbadać okoliczności oraz pociągnąć osoby winne do odpowiedzialności. Zdaniem Trybunału taki obowiązek istnieje, nawet gdyby użycie siły nie prowadziło do naruszenia art. 2 EKPCz³³.

W podobnym tonie Trybunał wypowiedział się na kanwie art. 3 Konwencji, przyjmując, iż w razie dającego się uzasadnić zarzutu poważnego naruszenia cytowanego wyżej przepisu (np. poprzez znęcanie się przez funkcjonariuszy policji lub inne podobne służby), przepis ten wymaga w sposób dorozumiany przeprowadzenia skutecznego urzędowego śledztwa, które musi umożliwić wyjaśnienia okoliczności sprawy, a w dalszym kon-

³¹ Tak M. A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2009, s. 196; B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2005, s. 239.

³² Zob. orzeczenie *Budayeva i inni przeciwko Rosji* z 20 marca 2008 r., skarga nr 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02, 15343/02, § 142.

³³ Zob. orzeczenie *Ramsahai i inni przeciwko Holandii* z 15 maja 2007 r., skarga nr 52391/99, § 322.

tekście zidentyfikowanie i ukaranie sprawców³⁴. Trybunał zajął kategoryczne stanowisko, iż w innym wypadku ogólny zakaz tortur i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, niezależnie od jego fundamentalnego znaczenia oraz wyartykułowanego w nim bezwzględnie zakazu stosowania w/w praktyk, byłby w praktyce nieskuteczny. Funkcjonariusze państwa mogliby całkowicie bezkarnie łamać prawa osób pozostających pod ich kontrolą³⁵.

Standard adekwatnego i skutecznego śledztwa stanowi również element prawa do skutecznego środka odwoławczego konstytuowanego z art. 13 EKPCz. Prawo to ma charakter proceduralny i niesamodzielny, co oznacza, że jego zastosowanie warunkowane jest zestawieniem z innymi normami Konwencji, zawartymi w art. 2-12 oraz protokołach dodatkowych³⁶. Trybunał wprost podkreślił, że w określonych sytuacjach, ze względu na okoliczności, zarzut braku odpowiedniego śledztwa powinien być rozważany raczej z punktu widzenia art. 13 niż jako aspekt proceduralny art. 3³⁷.

Punktem wyjścia dla wypracowania przez Trybunał standardu skutecznego i adekwatnego śledztwa było słuszne przyjęcie, że naruszeń art. 2 i art. 3 EKPCz nie da się naprawić wyłącznie w drodze zapłaty odszkodowania³⁸. Trybunał podkreślił, że przy apoteozie odmiennego stanowiska, ochrona życia jednostki, jak i ochrona przed torturami oraz niehumanitarnym i poniżającym traktowaniem stałaby się w praktyce nieskuteczna³⁹.

W konsekwencji, w razie uzasadnionego podejrzenia naruszenia postanowień EKPCz, władze państwa muszą podejmować racjonalne środki, które pozostają w ich gestii, aby zapewnić uzyskanie dowodów dotyczących istotnych faktów. Wspomniana racjonalność środków zakłada wymóg szybkości i rozsądnej staranności działań odpowiednich organów⁴⁰. Specyfika i stopień wymaganego minimum skuteczności zależy od okoliczności konkretnej sprawy i wszystkich istotnych faktów.

Trybunał przekazał, że charakterystyka pracy śledczej nie pozwala wygenerować modelowej listy wymaganych czynności śledczych lub innych, równie uproszczonych kryteriów⁴¹. Niezbędne jednak jest odebranie zeznań naocznych świadków, przeprowadzenie niezbędnych ekspertyz wymagających wiadomości specjalnych oraz, w miarę potrzeby, sekcji zwłok (*post*

³⁴ Zob. orzeczenie *Özkan i inni przeciwko Turcji* z 6 kwietnia 2004 r., skarga nr 21689/93, § 358.

³⁵ Zob. orzeczenie *Assenov przeciwko Bułgarii* z 28 października 1998 r., § 101-102.

³⁶ B. Gronowska, T. Jasudowicz, M. Balcerzak, M. Lubiszewski, R. Mizerski, op. cit., s. 289.

³⁷ Zob. orzeczenie *Ivan Vasilev przeciwko Bułgarii* z 12 kwietnia 2007 r., skarga nr 48130/99, § 72.

³⁸ Zob. orzeczenie *Ilhan przeciwko Turcji* z 27 czerwca 2000 r., skarga nr 22277/93, § 61.

³⁹ Zob. orzeczenie *Krastanov przeciwko Bułgarii* z 30 września 2004 r., skarga nr 50222/99, § 60.

⁴⁰ Zob. orzeczenie *Makaratzis przeciwko Grecji* z 20 grudnia 2004 r., skarga nr 50385, § 74.

⁴¹ Zob. orzeczenie *Velikova przeciwko Bułgarii* z 18 maja 2000 r., skarga nr 41488/98, § 80, orzeczenie *Salman przeciwko Turcji* z 27 czerwca 2000, skarga nr 21986/93, § 99.

mortem examination) pozwalającej na zabezpieczenie kompletnego raportu o obrażeniach oraz obiektywną analizę wniosków klinicznych, w szczególności dotyczących przyczyny zgonu⁴². W kazusie *Celniku przeciwko Grecji* Trybunał podkreślił, że w tym kontekście niezwykle ważny jest obowiązek funkcjonariuszy podjęcia wszelkich możliwych działań niezbędnych w celu zebrania dowodów⁴³.

Konsekwencją powyższych twierdzeń Trybunału jest konstatacja, że organy prowadzące śledztwo mają obowiązek właściwie przeanalizować wszystkie dowody i wyciągnąć z nich odpowiednie wnioski⁴⁴. Co do zasady, nie sposób przypisać tym organom obowiązku rezultatu, ale odpowiedniej staranności. Innymi słowy, jeżeli nie zostały podjęte czynności oczywiste i niezbędne w realiach danej sprawy, władze państwowe muszą w każdym wypadku przekonująco wyjaśnić przyczyny tego stanu rzeczy⁴⁵. Nie ulega wątpliwości, że wszelkie braki śledztwa ograniczające możliwość ustalenia przyczyn śmierci lub odpowiedzialności za nią rodzą ryzyko uznania, że śledztwo nie odpowiadało wymaganiom art. 2 Konwencji w aspekcie proceduralnym⁴⁶.

Na marginesie warto odnotować, że śledztwo musi być prowadzone przez właściwe organy bez dyskryminacji. Trybunał podkreślił, iż obowiązki państwa na podstawie art. 2 i art. 3 EKPCz wymagają stworzenia w krajowych systemach prawnych warunków umożliwiających ukaranie osób – niezależnie od pochodzenia rasowego lub etnicznego ofiary – które niezgodnie z prawem pozbawiają życia innych⁴⁷. Uprawnione wydaje się wskazanie, że władze państwowe powinny realizować w/w obowiązki niezależnie od narodowości jednostek, których prawa konwencyjne zostały naruszone, jak i niezależnie od ich opcji politycznej.

W podobny sposób Trybunał odniósł się do kwestii utraty życia wskutek niebezpiecznej działalności przemysłowej lub innej postulując, aby władze państwowe działały z przykładową pilnością i szybko, podejmując z własnej inicjatywy śledztwo mające doprowadzić do ustalenia incydentu, ewentualnych braków systemu kontroli oraz zaniedbań funkcjonariuszy państwa lub jego organów⁴⁸.

Conditio sine qua non skuteczności śledztwa jest wymóg, aby osoby odpowiedzialne za nie i jego prowadzenie były niezależne od osób lub instytucji zamieszanych w zdarzenie, którego skutkiem jest śmierć. Trybunał rozróżnił, że chodzi nie tylko o brak powiązań hierarchicznych lub

⁴² Zob. orzeczenie *McKerr przeciwko Wielkiej Brytanii* z 4 maja 2001 r., skarga nr 28883/95, § 113.

⁴³ Zob. orzeczenie *Celniku przeciwko Grecji* z 5 lipca 2007 r., skarga nr 21449/04, § 67.

⁴⁴ Zob. orzeczenie *Nachova i inni przeciwko Bułgarii* z 6 lipca 2005 r., skarga nr 43577/98, § 131.

⁴⁵ *Ibidem*, § 137.

⁴⁶ Zob. orzeczenie *McKerr przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 113.

⁴⁷ Zob. orzeczenie *Nachova i inni przeciwko Bułgarii*, § 118.

⁴⁸ Zob. orzeczenie *Öneriyildiz przeciwko Turcji* z 30 listopada 2004 r., skarga nr 48939/99, § 94.

instytucjonalnych, ale również ich rzeczywistą niezależność⁴⁹. Wynika to z potrzeby zachowania publicznego zaufania do sposobu, w jaki państwo korzysta z wyłącznego uprawnienia do stosowania środków przymusu⁵⁰. Jeżeli śledztwo dotyczące śmierci wiążącej się z odpowiedzialnością władzy publicznej było prowadzone przez osoby pozostające w bliskiej relacji z osobami zamieszkanymi w tę sprawę, sam tylko nadzór przez inny – nawet niezależny – organ nie wystarczy do zapewnienia niezależności całego postępowania⁵¹.

Niejednokrotnie o efektywności śledztwa przesądza szybkość jego zainicjowania po otrzymaniu informacji o przypadku śmierci jednostki. Władze w takiej sytuacji zobligowane są do natychmiastowego podjęcia stosownych działań *ex officio*. Szybkość reakcji władz ma duże znaczenie m.in. dlatego, że upływ czasu w nieunikniony sposób ogranicza liczbę i wartość możliwych do zebrania i przeanalizowania dowodów, a poza tym samoistnie może wywołać wrażenie braku staranności organów śledczych, nie wykluczając wątpliwości dotyczących ich dobrej wiary⁵².

Trybunał wyraźnie zaznaczył, iż w żadnym wypadku organy nie mogą oczekiwać w sprawach dotyczących śmierci jednostki na inicjatywę krewnych ofiary i ich formalną skargę ani obciążać ich odpowiedzialnością za sposób prowadzenia czynności śledczych⁵³. Zdaniem Trybunału, już sam fakt, że władze wiedziały o pozbawieniu życia osoby, rodził *ipso facto* na podstawie EKPCz obowiązek przeprowadzenia skutecznego śledztwa.

Urzędowy charakter śledztwa wymaga od władz państwowych, by podejmowały działania z własnej inicjatywy. W żadnym wypadku władze państwowe nie mogą pozostawiać krewnym pokrzywdzonych jednostek wniesienia formalnego zarzutu ani przejęcia odpowiedzialności za prowadzenie postępowania śledczego⁵⁴. Przeciwnie, w ocenie Trybunału Strasburskiego: *sam fakt, że władze zostały poinformowane o zabójstwie [...] prowadzi ipso facto do obowiązku opartego na art. Konwencji (EKPCz – M. L.) co do przeprowadzenia skutecznego śledztwa dotyczącego okoliczności towarzyszących śmierci*⁵⁵.

Tym samym, brak wniosku o przeprowadzenie określonych czynności lub dowodów nie zwalnia władz z obowiązku podjęcia wszelkich możliwych kroków prowadzących do ustalania prawdy i osób odpowiedzialnych⁵⁶.

⁴⁹ Zob. orzeczenie *Hugh Jordan przeciwko Wielkiej Brytanii* z 4 maja 2001 r., skarga nr 24746/94, § 106.

⁵⁰ Zob. orzeczenie *Ramsahai i inni przeciwko Holandii*, § 325.

⁵¹ *Ibidem*, § 337.

⁵² Zob. orzeczenie *Estamirov i inni przeciwko Rosji* z 12 października 2006 r., skarga nr 60272/00.

⁵³ *Ibidem*, § 105 i orzeczenie *Denizci i inni przeciwko Cyprowi* z 23 maja 2001 r., skargi nr 25316-21/94 i 27207/95, § 378.

⁵⁴ Zob. orzeczenie *Hugh Jordan przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 105.

⁵⁵ Zob. *Denizci i inni przeciwko Cyprowi*, § 378.

⁵⁶ Zob. orzeczenie *Nachova przeciwko Bułgarii*, § 131; orzeczenie *Tanrikulu przeciwko Turcji* z 8 lipca 1999 r., skarga nr 23763/94, § 103.

Pamiętać należy, że w dominującej większości przypadków wszystkie lub przynajmniej część informacji o prawdziwych okolicznościach śmierci jest lub może być dostępna wyłącznie dla funkcjonariuszy państwa lub organów władzy⁵⁷.

W sprawie *Hugh Jordan przeciwko Wielkiej Brytanii* Trybunał kategorycznie stwierdził, iż w każdym wypadku należy umożliwić bliskim ofiary udział w postępowaniu w sposób zapewniający ochronę ich uprawnionych interesów, które mogą być sprzeczne z interesami policji lub sił bezpieczeństwa⁵⁸. Nadto, w przedmiotowej sprawie zasygnalizowano, że uchybieniami standardom skutecznego i adekwatnego śledztwa były m.in. brak pomocy prawnej dla rodziny ofiary, niepoinformowanie rodziny ofiary o powodach decyzji organów państwa o odmowie ścigania, brak możliwości wezwania konkretnych funkcjonariuszy na świadków, jak i brak niezależności funkcjonariuszy policji prowadzących śledztwo od oficerów zamieszanych w incydent będący przedmiotem postępowania⁵⁹.

Na omawiane standardy śledztwa składa się także odpowiedni, uzależniony od okoliczności sprawy, stopień jawności postępowania i jego wyników⁶⁰. Nie jest to jednoznaczne z twierdzeniem, iż art. 2 i art. 3 EKPCz wymaga, aby wszystkie procedury prowadzące do ustaleń faktycznych w tego rodzaju sprawach były jawne i otwarte dla szerokiej publiczności. Zdaniem Trybunału, automatyczne ujawnienie czy opublikowanie raportów policyjnych i materiałów śledztwa mogłoby dotyczyć zagadnień sensytywnych, wywierać skutki szkodliwe dla jednostek prywatnych bądź dla innych śledztw⁶¹. Z pewnością oczekiwany stopień ich jawności jest różny w zależności od okoliczności⁶².

Oczywiste jest, że utajnienie postępowania i jego wyników nie może stanowić reguły, winno natomiast pozostawać wyjątkiem wymagającym specjalnego uzasadnienia. W konsekwencji, brak jawności postępowania i brak uzasadnienia decyzji o jej wyłączeniu, co *de facto* wykluczyło możliwość zakwestionowania rozstrzygnięcia, stanowią naruszenie wytycznych art. 2 EKPCz, m.in. z tej racji, że postępowanie nie było zdolne do odegrania jakiegokolwiek skutecznej roli w identyfikacji czy ściganiu przestępstw karnych do jakich mogło dojść⁶³.

Obok jawności postępowania i jego wyników, gwarantem skuteczności śledztwa jest zapewnienie rzeczywistej zwierzchniej kontroli nad nim⁶⁴. Charakter i intensywność kontroli, która spełnia minimalne wymagania

⁵⁷ Zob. orzeczenie *Öneryildiz przeciwko Turcji*, § 93.

⁵⁸ Zob. orzeczenie *Hugh Jordan przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 109.

⁵⁹ Zob. M. A. Nowicki, *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, Kraków 2005, s. 137.

⁶⁰ Zob. orzeczenie *Finucane przeciwko Wielkiej Brytanii* z 1 lipca 2003 r., skarga nr 29178/95, § 71.

⁶¹ Zob. orzeczenie *McKerr przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 129.

⁶² Zob. orzeczenie *Kaya przeciwko Turcji* z 19 lutego 1998 r., § 86-87.

⁶³ Zob. orzeczenie *McKerr przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 144.

⁶⁴ T. Jasudowicz, op. cit., s. 216.

skuteczności śledztwa, zależą od okoliczności konkretnej sprawy. Należy to oceniać na podstawie wszystkich istotnych faktów z uwzględnieniem praktycznych realiów pracy śledczej, niemniej jednak, niedopuszczalne jest zredukowanie różnorodnych sytuacji, które mogą wystąpić do zamkniętej listy czynności śledczych albo do innych uproszczonych kryteriów. Znamienne jest, że w razie braku wyczerpującego wyjaśnienia ze strony rządu pozwanego motywów niedokonania niezbędnych czynności śledczych, aktualizuje się odpowiedzialność państwa-strony z tytułu poważnego naruszenia zobowiązania pozytywnego z art. 2 EKPCz dotyczącego ochrony prawa do życia⁶⁵.

Niepodobna nie wspomnieć, że proceduralne wymagania art. 2 i 3 Konwencji nie są zredukowane do stadium urzędowego śledztwa i muszą być dalej przestrzegane po ewentualnym wniesieniu sprawy do sądu, ponieważ całe postępowanie, w tym proces sądowy, muszą spełniać wymagania prawnej ochrony życia⁶⁶. Dotyczy to również odpowiedniej szybkości postępowania. Trybunał wskazał, iż jeżeli postępowanie karne nie jest prowadzone w sposób odpowiednio rygorystyczny, nie daje możliwości odstraszenia innych potencjalnych sprawców takich przestępstw, ani nie służy skutecznemu zapobieganiu zamachowi na życie. Powyższa prawidłowość odnosi się również do zachowań zakazanych w art. 3 EKPCz⁶⁷.

W kazusie *Murillo Espinoza przeciwko Hiszpanii* przypomniano, że zadanie Trybunału polega na ustaleniu, czy procedura jako całość, w tym *modus* przedstawienia dowodów, wskazywała na rzetelność. Zasada ta, wielokrotnie potwierdzana na kanwie art. 6 EKPCz, ma również, odpowiednio, zastosowanie w sprawach na tle art. 2 i art. 3 Konwencji. Cytowany przepis Konwencji wymaga ustalenia przez Trybunał, czy w konkretnym przypadku zostało dokonane pełne, bezstronne i pogłębione zbadanie okoliczności śmierci ofiary⁶⁸.

W analogiczny sposób Trybunał podchodzi do problematyki prowadzenia śledztwa w sprawie bezprawnego pozbawienia życia wiele lat po wydarzeniach stanowiących przedmiot zainteresowania. Trybunał podkreślił, że również wtedy istnieje nadal oczywisty interes w ściganiu i skazaniu sprawców, w tym, *in primis*, zbrodni wojennych i zbrodni przeciwko ludzkości.

Fundamentalne znaczenie gwarancji art. 2 Konwencji wymaga również od władz państwowych reakcji na każdą informację lub materiał, który mógłby podważyć wnioski wcześniejszego śledztwa albo dać podstawę do podjęcia go na nowo, nawet jeżeli pierwotne śledztwo nie dało podstaw do

⁶⁵ Zob. orzeczenie *McKerr przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 112, 128, 130-131; orzeczenie *Hugh Jordan przeciwko Wielkiej Brytanii*, § 106, 120, 122-123.

⁶⁶ Zob. orzeczenie *Öneryildiz przeciwko Turcji*, § 95.

⁶⁷ Zob. orzeczenie *Teren Aksakal przeciwko Turcji* z 11 września 2007 r., skarga nr 51967/99, § 94.

⁶⁸ Zob. orzeczenie *Murillo Espinoza przeciwko Hiszpanii* z 7 czerwca 2007 r., skarga nr 37938/09, § 36 i orzeczenie *Fonseca Medes przeciwko Hiszpanii* z 1 lutego 2005 r., skarga nr 43991/02.

jego kontynuowania⁶⁹. Nie budzi zastrzeżeń, że w takiej sytuacji władze mają obowiązek podjąć dalsze czynności śledcze jedynie w razie pojawienia się przekonującego i wiarygodnego zarzutu, dowodu lub informacji mających znaczenie dla ustalenia oraz ewentualnego ścigania lub ukarania sprawcy, przy czym konkretne wymagania w tym zakresie mogą się istotnie różnić w zależności od okoliczności i faktów⁷⁰. Trybunał podkreślił, że waga ochrony praw uświęconych w art. 2 i art. 3 Konwencji nie pozwala na podejmowanie w takich okolicznościach postępowania jedynie w sposób formalny.

Na szczególną uwagę zasługuje konstatacja Trybunału, że ewentualna droga sądowa, w tym możliwość wniesienia pozwu do sądu cywilnego, nie mogą zastąpić braku urzędowego śledztwa karnego. Wynika to z faktu, że sąd ten nie ma możliwości przeprowadzenia niezależnego śledztwa, ani nie może – pozbawiony wyników śledztwa karnego – dokonać wyczerpujących ustaleń dotyczących np. sprawców ataków ze skutkiem śmiertelnym, a tym bardziej ich odpowiedzialności⁷¹.

Obejmuje to również sytuację, w której zagrożenie życia następuje na skutek np. katastrofy naturalnej, której władze nie potrafiły – z powodu swoich zaniedbań – zapobiec lub znacznie ograniczyć jej skutków.

W sprawie *Budayeva i inni przeciwko Rosji* Trybunał stwierdził, że powodzenie sprawy pokrzywdzonych, którzy skierowali przeciwko państwu pozwy cywilne, wymagało od nich wykazania związku przyczynowego między wyrządzoną szkodą a zaniedbaniami ze strony państwa oraz wykazania w jakim zakresie rozmiar szkody wykraczał poza nieodzowne skutki katastrofy naturalnej. Powyższe wymogi dowodowe mogły być spełnione dopiero po skomplikowanych badaniach przez biegłego połączonych z analizą aspektów technicznych i administracyjnych z wykorzystaniem informacji będących zwykle w posiadaniu władz. W konsekwencji, powodowie musieliby udowodnić fakty, które dla osób prywatnych były niedostępne. W rezultacie, bez niezależnego śledztwa karnego lub oceny biegłego pokrzywdzeni nie mieliby możliwości ustalenia odpowiedzialności cywilnej państwa⁷².

Nie bez znaczenia pozostają asercje Trybunału poczynione na tle sprawy *Dzwonkowski przeciwko Polsce*, których przedmiotem było ustalenie, że śledztwo w związku z zarzutem traktowania jednostki sprzecznego z art. 3 musi być szczegółowe. Oznacza to, że władze muszą zawsze starać się precyzyjnie ustalić, jaki był faktycznie przebieg zdarzeń. Podejmując decyzję o zamknięciu śledztwa lub podejmując jakąkolwiek inną związaną z nim

⁶⁹ Zob. orzeczenie *Brecknell przeciwko Wielkiej Brytanii* z 27 listopada 2007 r., skarga nr 32457/04, § 69-70.

⁷⁰ *Ibidem*, § 71.

⁷¹ Zob. orzeczenie *Khashiyev i Akayeva przeciwko Rosji* z 24 lutego 2005 r., skargi nr 57942/00 i 57945/00, § 119-121.

⁷² Zob. *Budayeva i inni przeciwko Rosji* z 20 marca 2008 r., skarga nr 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 i 15343/02, § 163.

decyzję, nie powinny opierać się na pospiesznych wnioskach i niewystarczająco uzasadnionych przesłankach. Przeciwnie, muszą podejmować wszelkie uzasadnione i dostępne kroki w celu zabezpieczenia dowodów, w tym m.in. zeznań świadków *ex visu*. Wszelkie braki śledztwa utrudniające możliwość ustalenia przyczyn obrażeń lub tożsamości osób odpowiedzialnych mogą spowodować, że standard skutecznego i adekwatnego śledztwa (tzw. aspekt proceduralny ochrony na podstawie art. 3 Konwencji) nie zostanie zachowany⁷³.

Zauważyć należy, że w sprawie *M.C. przeciwko Bułgarii*, dotyczącej niewłaściwego prowadzenia postępowań karnych w sprawach o gwałt, Trybunał uznał, że zgodnie ze współczesnymi standardami i procesami społecznymi obowiązek państw ochrony przed traktowaniem lub karaniem niezgodnym z art. 3 Konwencji musi również obejmować penalizację i skuteczne ściganie każdego niedobrowolnego aktu seksualnego, także w sytuacji, gdy jego ofiara nie stawia fizycznego oporu⁷⁴.

Obowiązek proceduralny na podstawie art. 3 Konwencji musi obejmować również zapewnienie pokrzywdzonemu możliwości aktywnego udziału w śledztwie⁷⁵ oraz kwestionowania przed sądami ewentualnej decyzji o jego umorzeniu⁷⁶.

Znamienne jest stwierdzenie Trybunału zawarte w orzeczeniu w sprawie *Okkali przeciwko Turcji*, iż postępowanie karne musi być tak prowadzone, aby można było uznać jego rezultat za właściwą reakcję na zamach na wartości, o których mowa w art. 3 EKPCz⁷⁷.

Wydaje się uprawniona konstatacja, że nie bez znaczenia dla skuteczności i adekwatności śledztwa jest przeprowadzenie go w rozsądnym terminie. Nie można zaprzeczyć, że art. 6 ust. 1 Konwencji, przewidujący rozpatrzenie sprawy w rozsądnym terminie, odnosi się do całości postępowania łącznie z fazą śledztwa⁷⁸.

Szczególnie cenne są rozważania Trybunału poczynione na płaszczyźnie sprawy Edwardsa, w której Trybunał zaakcentował, że: *upływ czasu nieuniknienie dokonuje erozji w ilości i jakości dostępnych dowodów, zaś pojawienie się braku staranności rodzi wątpliwości co do dobrej wiary wyświadczeń śledczych [...]*⁷⁹.

⁷³ Zob. orzeczenie *Dzwonkowski przeciwko Polsce* z 12 kwietnia 2007 r., skarga nr 46702/99, § 62; orzeczenie *Colibaba przeciwko Mołdawii* z 23 października 2007 r., skarga nr 29089/06, § 53.

⁷⁴ Zob. orzeczenie *M.C. przeciwko Bułgarii* z 4 grudnia 2003 r., skarga nr 39272/98, § 166.

⁷⁵ Zob. orzeczenie *Dedovskiy i inni przeciwko Rosji* z 15 maja 2008 r., skarga nr 7178/03, § 92.

⁷⁶ Zob. orzeczenie *Macovei przeciwko Rumunii* z 21 czerwca 2007 r., skarga nr 5048/02, § 53.

⁷⁷ Zob. orzeczenie *Okkali przeciwko Turcji* z 17 października 2006 r., skarga nr 52067/99, § 78.

⁷⁸ Zob. orzeczenie *Eckle przeciwko Niemcom* z 21 czerwca 1983 r., skarga nr 8130/78, § 73 i 76.

⁷⁹ Zob. orzeczenie *Paul i Andrey Edwards przeciwko Wielkiej Brytanii* z 14 marca 2002 r., § 86.

Pokróćce warto zasygnalizować, że przy ocenie, czy długość postępowania w konkretnej sprawie była „rozsądna” w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPCz, decydują przede wszystkim kryteria wynikające z orzecznictwa Trybunału, w tym stopień skomplikowania sprawy pod względem faktycznym i prawnym, zachowanie organów właściwych do rozpatrzenia sprawy, zachowanie skarżącego oraz znaczenie sprawy dla jego interesów⁸⁰.

Na zakończenie rozważań dotyczących problematyki skutecznego i adekwatnego śledztwa czynionych przez pryzmat orzecznictwa strasburskiego, należy pokrótce odnieść się do dyspozycji art. 13 Konwencji – który uwzględniając charakter prawa, którego naruszenie się zarzuca – przewiduje rodzaj środków odwoławczych gwarantowanych pokrzywdzonym.

W razie dającego się uzasadnić zarzutu, że ofiara została bezprawnie pozbawiona życia, pojęcie „skuteczny środek odwoławczy” dla celów art. 13 Konwencji obejmuje także szczegółowe i skuteczne śledztwo, pozwalające doprowadzić do ustalenia i ukarania sprawców, z zapewnieniem krewnym skutecznego w nim udziału⁸¹.

Podobnie obowiązki na podstawie art. 13 Konwencji państwo ma również w razie zarzutu tortur, innego nieludzkiego lub poniżającego traktowania albo karania. Mianowicie, w razie istnienia poważnych argumentów wskazujących na rzeczywiste ryzyko traktowania sprzecznego z art. 3 EKPCz, pojęcie „skuteczny środek odwoławczy” w rozumieniu art. 13 Konwencji oznacza obowiązek władz niezależnego i rygorystycznego zbadania każdego zarzutu osoby narażonej na takie ryzyko⁸².

Truizmem jest, iż korzystanie ze środka odwoławczego, aby można go było uznać za skuteczny, nie może być w nieuzasadniony sposób utrudnione przez działania lub zaniechania organów państwa⁸³.

Skuteczne i adekwatne śledztwo – *up to date* – orzeczenia ETPCz z lat 2010-2011

W sprawie *Rantsev przeciwko Cyprowi i Rosji*, której przedmiotem była m.in. problematyka zagrożenia jednostki (artystki kabaretowej) handlem ludźmi oraz brakiem działań prewencyjnych władz rosyjskich i cypryjskich w tej materii, Trybunał stanął na stanowisku, że skuteczność śledztwa w sprawie śmierci wymaga od państw podejmowania kroków koniecznych i dostępnych w celu zabezpieczenia istotnych dowodów niezależnie od tego, czy znajdują się one na terytorium państwa, które to śledztwo prowadzi.

⁸⁰ Zob. orzeczenie *Giula Manzoni przeciwko Włochom* z 19 lutego 1991 r., skarga nr 11804/85, § 60 i orzeczenie *Allenet de Ribemont przeciwko Francji* z 10 lutego 1995 r., skarga nr 15175/89, § 47 i 57.

⁸¹ Zob. orzeczenie *Kaya przeciwko Turcji*, § 107.

⁸² Zob. orzeczenie *Gebremedhin przeciwko Francji* z 26 kwietnia 2007 r., skarga nr 25389/05, § 58.

⁸³ Zob. orzeczenie *Iatridis przeciwko Grecji* z 25 marca 1999 r., skarga nr 31107/96, § 66.

W rezultacie, państwo prowadzące śledztwo ma obowiązek zabezpieczyć dowody, nawet jeżeli znajdują się one pod jurysdykcją innego państwa. Obowiązek ten skorelowany jest, zdaniem Trybunału, z powinnością państwa, w którym ten dowód się znajduje, zapewnienia wszelkiej pomocy w granicach jego kompetencji i działań wymienionych we wniosku o pomoc prawną⁸⁴.

Na uwagę zasługują również twierdzenia Trybunału poczynione na płaszczyźnie sprawy *Eugenia Lazăr przeciwko Rumunii*, które ogniskowały się na ustaleniu, że obowiązek proceduralny zawarty w art. 2 EKPCz nakłada na władze wyraźną konieczność podejmowania działań w celu uzyskania dowodów pozwalających na pełne i szczegółowe ustalenia faktyczne oraz obiektywną analizę ustaleń klinicznych, w szczególności dotyczących przyczyny śmierci. W opinii Trybunału każdy brak w tym zakresie, osłabiający możliwość ustalenia przyczyny śmierci lub odpowiedzialności za nią, rodzi ryzyko uznania, że doszło w tym zakresie do naruszenia. Nie można podważyć tezy, że obowiązkiem każdego państwa jest zagwarantowanie skutecznych ram prawnych i administracyjnych, pozwalających ustalić przyczynę śmierci jednostki⁸⁵.

Cenne jest również zaakcentowanie przez Trybunał, że prawa bliskich ofiar należą do istotnych gwarancji proceduralnych zawartych w art. 2 Konwencji, w tym dostępu do akt sprawy oraz uczestnictwa w czynnościach postępowania⁸⁶.

Sytuacji bliskich ofiar naruszeń postanowień Konwencji dotyczy również orzeczenie Trybunału w sprawie *Palić przeciwko Bośni i Hercegowinie*, w którym przyjęto, iż naruszenie art. 3 Konwencji wobec tych osób może nastąpić w razie braku reakcji władz na ich inicjatywy lub utrudnień w ich realizacji ze strony tychże władz. Państwo przyjmując taką postawę pozostawia bliskich ofiar w sytuacji, w której muszą oni ponosić główny ciężar ustalania wszelkich faktów. Zdaniem Trybunału postawa taka może być uznana za jaskrawe, uporczywe i bezduszne lekceważenie obowiązku ustalenia okoliczności losu ofiar⁸⁷.

W omawianej sprawie Trybunał podkreślił, że obowiązek proceduralny państwa na podstawie art. 2 Konwencji nie kończy się wraz ze znalezieniem szczątków poszukiwanego, przeciwnie zdarzenie to wymaga zogniskowania działań państwa na ustaleniu osób odpowiedzialnych za zaginięcie i śmierć jednostki oraz postawieniu tych osób w stan oskarżenia⁸⁸.

Oczywiste jest, iż obowiązek proceduralny prowadzenia śledztwa istnieje jeszcze przed znalezieniem ciała, a następnie istnieje ogólny obowią-

⁸⁴ Zob. orzeczenie *Rantsev przeciwko Rosji i Cyprowi* z 10 maja 2010 r., skarga nr 25965/04, § 232.

⁸⁵ Zob. orzeczenie *Eugenia Lazăr przeciwko Rumunii* z 16 lutego 2010 r., skarga nr 32146/05, § 219.

⁸⁶ Zob. orzeczenie *Seidova i inni przeciwko Bułgarii* z 18 listopada 2010 r., skarga nr 310/04, § 205.

⁸⁷ Zob. orzeczenie *Palić przeciwko Bośni i Hercegowinie* z 15 lutego 2011 r., skarga nr 4704/04, § 74.

⁸⁸ *Ibidem*, § 63.

zek wyjaśnienia okoliczności zaginięcia i śmierci oraz ustalenia i ścigania ewentualnych sprawców⁸⁹.

W orzeczeniu *Tsintsabadze przeciwko Gruzji* Trybunał konkludował, że skuteczność śledztwa wymaga, aby jego wnioski były oparte na szczegółowej, obiektywnej i bezstronnej analizie wszystkich istotnych elementów. Niepodjęcie oczywistych kierunków badania sprawy każdorazowo osłabia możliwość ustalenia okoliczności śmierci i osoby za nią odpowiedzialnej⁹⁰.

Możliwość naruszenia praw zagwarantowanych w Konwencji zwiększa się w sytuacji, gdy brak odpowiedniego ukierunkowania badania sprawy przez władze państwowe spotyka się z jednoczesnym generowaniem przeszkód i trudności pokrzywdzonym lub ich rodzinom w uzyskaniu koniecznych dowodów na poparcie zarzutów w sprawach, w których wyłącznie rząd jest w posiadaniu wchodzącej w grę dokumentacji. W opinii Trybunału, w takiej sytuacji przedstawienie zadowalającego i przekonującego wyjaśnienia faktów, których dotyczy zarzut, należy do rządu państwa. W konsekwencji, ciężar dowodu przenosi się na władzę państwową i jeśli jej argumenty upadną lub nie zostaną zebrane bez należytego usprawiedliwienia rodzi się problem na tle art. 2 i 3 Konwencji⁹¹.

W materii wyjaśnienia okoliczności sprawy Trybunał zaakceptował sytuację, że w praktyce śledczej może być trudno pogodzić sprzeczne ze sobą wersje wydarzeń. Niemniej jednak Trybunał *explicite* wskazał, iż władze muszą zbadać wszystkie fakty i podjąć decyzję na podstawie wszystkich towarzyszących okoliczności, w szczególności w razie istnienia bezpośrednich dowodów jak np. ślady przemocy⁹².

Na szczególną uwagę zasługuje konstatacja Trybunału poczyniona na płaszczyźnie kazusu *Al – Skeini i inni przeciwko Wielkiej Brytanii* materializująca się w stwierdzeniu, że obowiązek proceduralny na podstawie art. 2 Konwencji istnieje nadal w trudnych warunkach bezpieczeństwa, w tym w kontekście zbrojnego konfliktu. Z obowiązku ochrony życia wynika, że – nawet w trudnych warunkach bezpieczeństwa – muszą być podjęte wszystkie rozsądne kroki, aby zapewnić przeprowadzenie skutecznego i niezależnego śledztwa w sprawie zarzuconych naruszeń prawa do życia. Natomiast ograniczenia wiążące się z charakterystyką zbrojnego konfliktu, powstania lub powszechnej przemocy, które mogą negatywnie wpływać na jakość i skuteczność działalności śledczych, mogą jedynie skutkować posłużeniem się mniej efektywnymi środkami śledczymi albo spowodować opóźnienia⁹³. W żadnym zaś wypadku nie mogą unicestwić śledztwa w całości.

⁸⁹ Zob. orzeczenie *Girard przeciwko Francji* z 30 czerwca 2011 r., skarga nr 22590/4, § 53.

⁹⁰ Zob. orzeczenie *Tsintsabadze przeciwko Gruzji* z 15 lutego 2011 r., skarga nr 35403/06, § 63.

⁹¹ Zob. orzeczenie *Movsayevy przeciwko Rosji* z 14 czerwca 2011 r., skarga nr 20303/07, § 67.

⁹² Zob. orzeczenie *M. i C. przeciwko Rumunii* z 27 września 2011 r., skarga nr 29032/04, § 89.

⁹³ Zob. orzeczenie *Al – Skeini i inni przeciwko Wielkiej Brytanii* z 7 lipca 2011 r., skarga nr 55721/07, § 93.

Próba podsumowania

Nie ulega wątpliwości, że w Europejski Trybunał Praw Człowieka wypracował w ramach swojej działalności orzeczniczej standardy skutecznego i adekwatnego śledztwa, które muszą być spełnione, by możliwe było ustalenie okoliczności zdarzenia, które skutkowało naruszeniem praw jednostki, gwarantowanych postanowieniami Konwencji, osób winnych za to naruszenie, jak i pociągnięcie tych osób do odpowiedzialności przed organem sądowym.

Istotnym komponentem skutecznego i adekwatnego śledztwa jest niezależność instytucjonalna i polityczna organów prowadzących postępowanie karne, jak i kontrola prawidłowości jego prowadzenia przez niezawisły oraz niezależny organ sądowy.

W orzecznictwie Trybunału wyeksponowano, że przebieg śledztwa i rodzaj czynności podejmowanych w jego toku powinien być uzależniony od specyfiki i okoliczności danej sprawy. Jednakże Trybunał sygnalizuje, że niezbędne jest przesłuchanie naocznych świadków zdarzeń oraz wykonanie stosownych ekspertyz, wymagających wiedzy specjalistycznej, przez podmioty, w których gestii ta wiedza pozostaje.

Znamienne, że – jak wynika to z większości orzeczeń Trybunału – nie można mówić o skuteczności śledztwa, jeżeli nie mają zapewnionego udziału w nim osoby pokrzywdzonej lub bliskich ofiar naruszeń Konwencji. Osoby te nie tylko są uprawnione do inicjowania działań śledczych, realizowanych następnie przez władze państwowe, ale również do uczestnictwa w czynnościach dowodowych oraz zapoznania się z aktami sprawy.

Na adekwatność i skuteczność śledztwa składa się również powinność szczegółowego i precyzyjnego podejścia do ustalenia przyczyn śmierci ofiar, w tym dołożenia szczególnej staranności przy przeprowadzaniu sekcji zwłok.

Jednym z elementów adekwatności i skuteczności śledztwa według Trybunału jest również prowadzenie odpowiedniego postępowania bez baczności na jego transgraniczny charakter i realizacji czynności dowodowych niezależnie od podlegania dowodów jurysdykcji innego państwa. Zdaniem Trybunału, transgraniczna specyfika postępowania nie może stanowić jego zagrożenia, a powinna wiązać się ze wzmożoną współpracą między państwami, która stanowiłaby *remedium* na naturalne przeszkody związane ze zderzeniem władz różnych państw, a tym samym dwóch systemów prawnych.

Zestawiając *signa specifica* standardu adekwatności i skuteczności śledztwa wypracowanego przez Trybunał w jego działalności jurydycznej z modelowymi rozwiązaniami polskiej procedury karnej, nie można zaprzeczyć, że polski stan normatywny rzezoną adekwatność i skuteczność zapewnia, co jest chociażby widoczne w otwartej egzemplifikacji zadań postępowania przygotowawczego z art. 297 Kpk, jak i z wytycznych art. 2 § 1 Kpk, który deklaruje cele postępowania karnego.

Do odchyień od postulowanych norm polskiej procedury karnej i wypaczeń gwarantowanych przez Kodeks postępowania karnego rozwiązań dochodzi z uwagi na czynnik ludzki oraz szeroko pojęty czynnik polityczny lub inne źródło nacisku.

Z pewnością *remedium* dla tych odchyień i wypaczeń będzie orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, które na kanwie polskich spraw będzie wymagało od władz polskich zachowania modelowych rozwiązań i honorowania w codziennej praktyce litery prawa.

THE STANDARD OF ADEQUATE AND EFFECTIVE INVESTIGATION WITHIN THE MEANING OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS' CASE-LAW

Keywords: adequate, thorough and effective (official) investigation; investigation process; victim of a violation; post-mortem examination; torture, inhuman or degrading treatment or punishment; fair trial; relatives of a victim

Summary

The aim of writing this article is to review the standard of adequate and effective investigation, an integral element of fair trial principle, within the meaning of European Court of Human Rights' case law. In the article the normative contents of this standard is shown with the aid of voluminous case-law of ECHR. The article presents also domestic standards of investigation process that are regulated in the Polish Code of Criminal Procedure. In the final part of the article both standards are matched against.

The article is divided into four parts.

The first part includes glance at domestic investigation process and concentrates on establishing aims and task of this process as well as formal status of a victim.

The second and the third part give a "hard core" of the article's topic. In these parts multiple verdicts of ECHR, which covered the aforementioned topic, has been analysed. In the lights of this analyse main elements and characteristic features of the adequate and effective investigation has been reconstructed.

The final part holds an attempt to recapitulate comments done in the article and to compare domestic and European standards in the scope of the investigation process.